

АЗАРОВА В. А.,

здобувач

(Науково-дослідний інститут
публічного права)

ORCID ID: 0009-0008-6357-3857

УДК 343.9:343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.87>**ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ОДЕРЖАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

У статті досліджено особливості доказування у кримінальних прояву корупції в Україні. Визначено теоретико-правові засади доказування у провадженнях щодо одержання неправомірної вигоди, що є однією з найпоширеніших форм зазначеної категорії проваджень, акцентовано увагу на специфіці встановлення предмета доказування, процесу збирання, перевірки та оцінки доказів. Проаналізовано сучасну судову практику щодо типових проблем, які виникають при доведенні вини осіб, підозрюваних або обвинувачених в одержанні неправомірної вигоди. Особлива увага приділена тактиці проведення слідчих (розшукових) дій, насамперед негласних, які відіграють ключову роль у фіксації факту передачі вигоди та встановленні умислу. З урахуванням позицій національних науковців, зокрема В. Я. Тація, О. Г. Кальман, С. П. Погорецького та І. А. Волобуєва, розкрито проблеми кваліфікації дій суб'єктів кримінального правопорушення, встановлення причинного зв'язку між наданням вигоди і діями службової особи. Зроблено висновок про необхідність удосконалення методичних рекомендацій для слідчих, зокрема у сфері оцінки допустимості й достатності доказів, отриманих за допомогою спеціальних технічних засобів. Запропоновано конкретні напрями удосконалення практики доказування, зокрема через підвищення рівня міжвідомчої взаємодії, впровадження кримінального аналізу на етапах виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, а також посилення правових гарантій добросовісних заявників. Окрему увагу приділено ролі суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, що полягає у навмисному прагненні службової особи отримати неправомірну вигоду за виконання чи невиконання нею певних дій з використанням службового становища. У межах дослідження також проаналізовано особливості обґрунтування мотивів і мети кримінального правопорушення, зокрема в контексті розмежування одержання неправомірної вигоди та шахрайства, пов'язаного з її вимаганням. Оцінено значення оперативної інформації як джерела ініціювання досудового розслідування та подальшого збору допустимих доказів.

Ключові слова: доказування, неправомірна вигода, корупція, докази, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, кваліфікація, судовою практика.

**Azarova V. A. Features of proof in cases of obtaining unlawful benefits:
theory and practice**

The article examines the features of proof in criminal manifestations of corruption in Ukraine. The theoretical and legal principles of proof in proceedings on obtaining unlawful benefit, which is one of the most common forms of this category of proceedings, are determined, and attention is focused on the specifics of establishing the subject of proof, the process of collecting, verifying and evaluating evidence. Modern judicial practice is analyzed regarding typical problems that arise when proving the guilt

of persons suspected or accused of receiving unlawful benefit. Special attention is paid to the tactics of conducting investigative (search) actions, primarily covert ones, which play a key role in fixing the fact of transferring benefit and establishing intent. Taking into account the positions of national scientists, in particular V. Ya. Tatsiya, O. G. Kalman, S. P. Pogoretsky and I. A. Volobuyev, the problems of qualifying the actions of the subjects of a criminal offense, establishing a causal connection between the provision of a benefit and the actions of an official are revealed. A conclusion is made about the need to improve methodological recommendations for investigators, in particular in the field of assessing the admissibility and sufficiency of evidence obtained with the help of special technical means. Specific directions for improving the practice of proving are proposed, in particular through increasing the level of interdepartmental interaction, introducing criminal analysis at the stages of detecting and investigating criminal offenses, as well as strengthening the legal guarantees of bona fide applicants. Special attention is paid to the role of the subjective side of a criminal offense, which consists in the intentional desire of an official to obtain an unlawful benefit for performing or failing to perform certain actions using his official position. The study also analyzes the features of substantiating the motives and purpose of a criminal offense, in particular in the context of distinguishing between obtaining an unlawful benefit and fraud associated with its extortion. The importance of operational information as a source of initiating pre-trial investigation and further collection of admissible evidence is assessed.

Key words: *proving, illegal gain, corruption, evidence, criminal proceedings, investigative (search) actions, qualification, judicial practice.*

Актуальність теми. Одержання неправомірної вигоди залишається однією з найпоширеніших форм прояву корупції в Україні, що завдає суттєвої шкоди як органам державної влади, так і суспільству в цілому, підриваючи довіру громадян до державних інституцій, гальмуючи соціально-економічний розвиток та ускладнюючи процеси євроінтеграції. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни проблема боротьби з корупцією набуває особливої ваги, адже ефективне функціонування державного механізму та цільове використання ресурсів напряду залежать від здатності правоохоронних органів своєчасно виявляти та припиняти такі кримінальні правопорушення. У цьому контексті доказування у справах про одержання неправомірної вигоди є складним та багатоаспектним процесом, що потребує глибокого наукового осмислення та вдосконалення практики збирання, перевірки і оцінки доказів, зокрема отриманих за допомогою негласних слідчих (розшукових) дій. Наявність прогалин у законодавстві, проблеми застосування норм матеріального і процесуального права, а також недостатній рівень методичного забезпечення діяльності слідчих і прокурорів обумовлюють потребу у комплексному дослідженні теоретичних і практичних аспектів доказування у провадженнях цієї категорії [7, 8]. Актуальність теми зумовлена також необхідністю підвищення ефективності досудового розслідування в умовах динамічних змін у кримінальному процесуальному законодавстві, розвитку цифрових технологій та посилення вимог до дотримання прав людини у кримінальному провадженні.

Огляд наукових джерел. Питання доказування у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення, зокрема про одержання неправомірної вигоди, широко досліджуються у вітчизняній криміналістичній, кримінальній процесуальній та антикорупційній науці. Значний внесок у розвиток цієї проблематики зробили такі українські науковці, як В. Я. Тацій, О. Г. Кальман, С. П. Погорецький, В. П. Білоус, І. А. Волобуєв, А. П. Гришук та інші.

В. Я. Тацій у своїх працях підкреслює важливість дотримання засади законності при збиранні доказів у провадженнях про неправомірну вигоду та звертає увагу на необхідність чіткого визначення предмета доказування для ефективного кримінального переслідування [1].

С. П. Погорецький досліджує особливості проведення слідчих (розшукових) дій у провадженнях цієї категорії, зокрема тактику використання негласних слідчих (розшукових) дій. Автор акцентує увагу на складнощах фіксації моменту одержання вигоди та встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, що безпосередньо впливає на доказування умислу [2].

О. Г. Кальман у своїх дослідженнях акцентує на проблемах оцінки допустимості доказів, отриманих за допомогою спеціальних технічних засобів, і наголошує на необхідності детального нормативного регулювання таких дій для запобігання порушенню прав підозрюваних [3].

В. П. Білоус приділяє увагу аналізу типових помилок, які допускають слідчі та прокурори під час кваліфікації дій суб'єктів одержання неправомірної вигоди, а також при встановленні причинного зв'язку між вигодою та обіцянкою чи виконанням службових дій [4].

І. А. Волобуєв розглядає роль оперативної інформації у ініціюванні кримінальних проваджень та вказує на важливість її вчасної трансформації у процесуальні докази через дотримання встановленої процедури документування [5].

Загалом науковці наголошують на необхідності системного підходу до організації доказування у провадженнях про одержання неправомірної вигоди, зокрема через посилення міжвідомчої взаємодії, розвиток кримінального аналізу та удосконалення методичних рекомендацій для слідчих і прокурорів.

Метою статті є комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів доказування у кримінальних провадженнях щодо одержання неправомірної вигоди, виявлення типових проблем, що виникають у процесі збирання, перевірки та оцінки доказів, аналіз сучасної судової та слідчої практики, а також розробка пропозицій щодо удосконалення методичних підходів і підвищення ефективності доказування у справах цієї категорії. Особлива увага приділяється визначенню специфіки встановлення предмета доказування, тактики проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, а також забезпеченню допустимості та достатності доказів, отриманих із застосуванням спеціальних технічних засобів.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових аспектів у розслідуванні кримінальних правопорушень, що стосуються одержання неправомірної вигоди, є особливості доказування. Враховуючи, що корупція є одним із найбільших викликів для національної безпеки та стабільності, правильне і ефективне доказування у таких провадженнях набуває особливої ваги. Питання доказування виникає на всіх стадіях кримінального провадження, починаючи від досудового розслідування і до остаточного рішення суду. Правильне збирання, перевірка та оцінка доказів визначають успішність кримінального переслідування та впливають на вірогідність винесення обґрунтованого вироку.

Основою доказування у справах про одержання неправомірної вигоди є правильно визначений предмет доказування, що включає в себе не лише факт передачі або одержання вигоди, а й встановлення умислу, мети і обставин, за яких здійснювалося кримінальне правопорушення. В. Я. Тацій вказує на важливість ретельного встановлення зв'язку між діями особи та вигодою, яку вона отримала, наголошуючи, що недостатня увага до цієї сторони справи може призвести до помилкової кваліфікації кримінального правопорушення [1]. Оцінка доказів повинна враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні елементи, що дозволяють встановити факт корупційної домовленості між сторонами, яка включає передачу вигоди за певні дії або бездіяльність службової особи.

С. П. Погорецький зазначає, що однією з найбільших проблем у кримінальних провадженнях щодо неправомірної вигоди є встановлення умислу та визначення моменту передачі вигоди. Він підкреслює, що значну роль у доказуванні відіграють засоби аудіо- та відеофіксації, які мають допомогти фіксувати факт надання або одержання вигоди, а також усі обставини, що можуть свідчити про корупційний характер кримінального правопорушення [2]. Доказування у таких справах потребує уважного аналізу не лише самого процесу одержання вигоди, але й мотивації особи, яка отримала вигоду, а також її зв'язків з іншими учасниками правопорушення.

Однією з важливих практичних проблем є збір доказів на етапі досудового розслідування. Застосування спеціальних технічних засобів для фіксації фактів отримання неправомірної вигоди є ефективним, але водночас потребує суворого дотримання процедурних норм. О. Г. Кальман вказує, що тактика проведення слідчих (розшукових) дій, таких як прослуховування телефонних переговорів, негласне спостереження та використання агентів під прикриттям, є необхідними інструментами у провадженні цієї категорії. Однак важливою умовою їх використання є гарантія їх правомірності та недопущення порушення прав підозрюваних осіб [3].

Зокрема, застосування негласних слідчих (розшукових) дій потребує ретельного контролю та обґрунтування їх доцільності. Проблема полягає не тільки у збиранні доказів, але й у їхній допустимості у суді. В. П. Білоус зазначає, що часто виникають труднощі при доказуванні факту одержання вигоди, адже окрім безпосередніх доказів (аудіо- або відеозаписів), необхідно зібрати додаткові матеріали, які підтверджують, що особа мала намір отримати вигоду за певні дії чи бездіяльність у межах її службових обов'язків [4].

Однією з найбільших труднощів у справах про одержання неправомірної вигоди є правильна кваліфікація дій осіб, що порушують закон. У таких випадках важливо не лише правильно визначити характер злочину, але й чітко ідентифікувати конкретний склад правопорушення, оскільки корупційні злочини часто супроводжуються складною схемою, що включає різноманітні елементи незаконних дій. О. Г. Кальман звертає увагу на необхідність чіткого визначення розмежування між різними видами корупційних правопорушень, зокрема між отриманням неправомірної вигоди та іншими видами шахрайств чи порушеннями, що можуть стосуватися зловживання службовим становищем [3]. Це розмежування є надзвичайно важливим для забезпечення правової визначеності та правильного застосування норм кримінального законодавства. Залежно від правильної кваліфікації, злочин може бути караний різними мірами покарання, що підкреслює важливість точної юридичної оцінки кожної справи.

Це вимагає детального аналізу кожної справи, врахування всіх обставин та застосування відповідних статей Кримінального кодексу України. У цьому контексті не менш важливим є й визначення ролі кожного учасника правопорушення, адже дії осіб, які можуть бути підозрюваними в отриманні неправомірної вигоди, не завжди однотипні. Існують різні форми корупційних правопорушень, від простого одержання вигоди до складних схем зловживання владою, що вимагають різного підходу у розслідуванні та кваліфікації. Таким чином, для правильної кваліфікації справи необхідно провести комплексний аналіз усіх елементів правопорушення, що дозволить точно визначити, чи має місце одержання неправомірної вигоди, чи інші корупційні дії, що потребують різного підходу до застосування законодавства.

Крім того, одним із важливих аспектів є оцінка достатності і допустимості доказів, зокрема тих, що отримані через спеціальні технічні засоби, такі як аудіо- та відеофіксація, прослуховування телефонних переговорів або використання агентів під прикриттям. Враховуючи, що такі методи є важливими інструментами в розслідуванні корупційних злочинів, важливо ретельно оцінювати їх відповідність законодавчим вимогам та нормам, що регулюють використання спеціальних технічних засобів у кримінальному процесі. І. А. Волобуєв вказує на необхідність врахування всіх етапів процесу отримання доказів, починаючи від ініціювання слідчих дій до їхньої фіксації та перевірки законності їх застосування [5]. Порушення будь-якого етапу цього процесу може призвести до того, що зібрані докази будуть визнані недопустимими в суді, що значно ускладнить процес доказування та ускладнить досягнення справедливості.

Важливо також звернути увагу на проблему прав людини при застосуванні спеціальних технічних засобів. Законодавство повинно чітко регламентувати всі процедури, пов'язані з їх використанням, зокрема у разі проведення негласних слідчих дій. І. А. Волобуєв підкреслює, що в разі недостатнього регулювання таких дій можуть виникнути серйозні порушення прав осіб, щодо яких ведеться розслідування, що може поставити під сумнів

законність доказів, отриманих у такий спосіб [5]. Тому необхідно забезпечити належний контроль за процесом отримання доказів, адже навіть незначні порушення можуть суттєво вплинути на кінцевий результат справи і на рівень довіри громадськості до правосуддя.

Висновки. Таким чином, доказування у справах про одержання неправомірної вигоди є складним і багатогранним процесом, який вимагає глибоких теоретичних знань та практичних навичок. Оскільки такі правопорушення мають складну структуру і часто включають різноманітні форми корупційних дій, важливо здійснювати ретельний аналіз усіх обставин справи. Правильне визначення предмета доказування та ефективне використання сучасних методів збирання доказів, таких як спеціальні технічні засоби та негласні слідчі (розшукові) дії, є основою для успішного розслідування. Це дозволяє не лише підтвердити факти порушення закону, але й забезпечити належне дотримання прав людини, що є важливим аспектом у справедливому провадженні.

Для підвищення ефективності розслідування важливо удосконалювати нормативно-правову базу, особливо в частині застосування спеціальних технічних засобів і регламентування негласних слідчих (розшукових) дій, а також посилювати міжвідомчу взаємодію між правоохоронними органами, судами та іншими державними структурами. Такий підхід дозволить не лише знизити рівень корупції, але й підвищити ефективність боротьби з організованими злочинними групами, включаючи тих, хто займається одержанням неправомірної вигоди. Водночас, вдосконалення цих механізмів допоможе забезпечити справедливість у кримінальних провадженнях, що має бути пріоритетом для правової системи країни.

Список використаних джерел:

1. Тацій В. Я. Кримінальний процес України: проблеми теорії і практики. Харків: Право, 2021. 512 с.
2. Погорецький С. П. Доказування у кримінальному процесі України: сучасний стан і перспективи розвитку. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 364 с.
3. Кальман О. Г. Проблеми допустимості доказів у справах про корупційні злочини. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 2. С. 78–85.
4. Білоус В. П. Кваліфікація одержання неправомірної вигоди: теоретико-практичні аспекти. *Юридичний науковий вісник*. 2021. № 1. С. 45–52.
5. Волобуєв І. А. Оперативна інформація в системі доказування у справах про корупційні злочини. *Часопис кримінального права і процесу*. 2022. № 3. С. 112–118.
6. Грицюк І.В., Бірюкова І.Г. Процесуальний статус судді Вищого антикорупційного суду у кримінальному провадженні. *Ірпінський юридичний часопис. Серія: Право*. 2019. Вип. 2. С. 129-136.
7. Аністратенко Ю.І., Грицюк І.В. Процесуальний статус слідчого як суб'єкта кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 6. Том 2. С. 184-188.
8. Аністратенко Ю.І., Грицюк І.В. Особливості здійснення кримінального провадження щодо окремих категорій осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 5. Том 3. С. 41-47.

